

1935'de Samsun Halkevinden İnsan Manzaraları

Lilo LİNKE

Çeviren: Frengiz SOMEL

*Çevirenin notu: Anlaşılan Nazilere karşı olduğu için İngiltere'de oturan bir Alman kızı olan Bayan Lilo LİNKE 1935'de gelerek modern Türkiye'yi adım adım dolaşıyor ve Cumhuriyetin getirdiği yenilikleri yakından inceliyor. Önyargı olmaksızın insanlarla kaynaşiyor. Yazdığı, **Laiklik Yolunda Türkiye** kitabının bu bölümünde Samsun'daki Halkevi'ni anlatıyor. (Londra, Constable Yayınevi, 1938)*

Küçücük bir evde bir kaç insanın bu kadar canlılık yaratması doğrusu hayret edilecek bir şey. Üç erkek ve bir kadın bir düzine küçük odayı bütün kentin kültür merkezine dönüştürmeyi başarmışlardı. Halkevine kayıtlı olanlar halkın ancak 40'ta biri olmasına rağmen, nerdeyse herkes şu veya bu şekilde Halkevinin etkinliklerinden yararlanmaktaydı.

Üye olmak önemli değil; Halkevleri yurdun her tarafında herkese açık. Yaş sınırı yoktu. Kadın olsun erkek olsun, ayakkabı tamircisi, eczacılar, fabrika işçisi kızlar, işsiz kadınlar yerel lisenin müdürüne kadar, okuma yazma bilsin veya bilmesin kapıları herkese açıktı. Yalnız lise müdürünün faal bir şekilde etkinliklerde yer alması zorunluğuna karşın okur yazarlar katılma gereğini daha çok duyuyorlardı. Çünkü Halkevinin arkasından CHP vardı ve

tek parti olarak çok etkiliydi. Sosyal yapının üst sınıfındakiler kolay kolay ona karşı gelemiyorlardı.

"Alabalık" Beşlisini izledikten sonra, ertesi gün oraya yeniden gitmem için teşvik edilmeme gerek kalmamıştı. Binanın cephe duvarında bulunan Atatürk'ün büstü büyük bir işaret oluşturduğundan ışık olmamasına karşın bulmam kolay oldu. Kapı ardına kadar açıldı. İlk karşılaştığım kişi müzik öğretmeni oldu. Kendisini öğrencilerini yetiştirmekteki başarısından ve öğrencilerinin heveslerinden ötürü kutladım. Yüzü biraz kızardı. Güz konserlerine hazırlık provalarına başlamışlardı. Bu, gece kurslarından yalnızca biri idi. Bundan başka flütlü saksofonlu iyi bir orkestra ile bir de askeri bando ve büyük bir koroları vardı.

"Bunları hepsini siz mi yönetiyorsunuz?" diye sordum.

"Aslında ben okul öğretmeniyim, zevk aldığım için boş zamanlarımda orkestrayı yönetiyor ve müzik dersi veriyorum. Şimdi, sekiz yaşındaki en küçük üyemize keman dersi vermek üzereyim. Bu Halkevi çocuğuyla tanışmak ister misiniz?" diye yanıtladı.

Oğlan, müzik odasında bekliyordu. Uzun boylu çok gür, muntazam kesilmiş ve taranmış siyah saçları, güçlü geniş alınlı, gür kaşlı bir çocuktur. Beni çukurdaki gözleriyle süzdü.

Türkçe olarak "İsmin ne?" diye sordum. Ellerini kısa pantolonunun ceplerine gömdü.

"Ömer, ya sizinki?" dedi.. İsmimi söyledim, görüşmeye devam ettik.

"Siz nereden geliyorsunuz? Burada ne yapıyorsunuz? Anneniz babanız nerede?" diye sordu.

"Babam kısa bir zaman önce öldü" dedim. Derhal tavrını değiştirdi ve son derece nazikleşti.

"Acınızı paylaşıyorum, ışık içinde yatsın. Benim annem babam yok. Halkevi bana sahip çıktı. Siz de kendinize bir koruyucu bulabilirsiniz".

Ömer, Samsun Halkevi'nin gurur kaynağı idi. Geçen dönem sınıf birinci-

si olmuştu. Böyle güzel okumaya devam ederse onu Liseye ve daha sonra üniversiteye göndereceklerdi. Birçok yıllar Türkiye doktor, öğretmen ve avukat sıkıntısı çekecekti. İnsanın yeteneklerine göre en iyi şekilde eğitilmesi ve mezuniyetten sonra da işyerinin hazır olduğunu bilmesi -bu bana perim masalı gibi geldi. Küçük oğlan hâlâ elleri cebinde bana bakıyordu. Böyle bir gelecek beklentisiyle tabii ki kendisine güvenebilirdi.

Halkevinin koruması altındaki tek çocuk o değildi. Ama kurallara göre evlat edinilmiş bir tel o idi. Halkevlerinin fakir çocuklara yardım için özel bir örgütü vardı. Bu örgüt, çocukların annelerine, babalarına veyahut vasilerine hukuksal, parasal ve eğitsel konularda ögütler veriyordu. Bu, özellikle Bağımsızlık Savaşı yetimleri için geçerli idi.

Yapılan işleri görmek için bir kaç gün zamanımın çoğunu bu küçük bahçeli evde geçirdim. Başkan bana zaman ayırabildikçe bürosunda oturuyor, konuşuyorduk. Duvardaki Atatürk resmi bana bakıyordu ve masanın üstündeki büstü de beni yandan seyrediyordu.

Başkanın mesleği avukatlıktı ve diğer çoğu kurul üyeleri gibi ancak akşamları oraya gelebiliyordu. Bütün bu çalışmalar gönüllü ve parasızdı.

Saat beşten itibaren evdeki bütün odalar meşguldü. Haftalık programı aldım, böylelikle neler yapıldığını izledim:

Pazartesi: Kadınlara nakış sınıfı
Ayaktopu kulübü toplantısı
Tiyatro grubu
Yetişkinlere okuma yazma
Hukuk sorunlarına parasız çare arama

Salı: Türk tarih grubu
Koro provası
Parti üyeleri toplantısı
Çiltçilik ve el sanatları sınıfı

- Çarşamba: Değişik kol toplantıları
Kadınlara biçki dikiş
Oda müziği sınıfı
Türk dili ve sanatı kolu
- Perşembe: Askeri bando provası
Okuma yazma sınıfı
Kız jimnastik grubu
Müze ve sergi kolu
- Cuma: Orkestra provası
Parasız doktor
Köy kolu toplantısı
- Cumartesi: Spor kulüpleri
Dil dersleri (İngilizce, Fransızca, Almanca)
- Pazar: Konferanslar, konserler

Beni en çok ilgilendiren köy kolunun toplantıları idi. Bu kolun üyeleri, benim baştan sandığım gibi, köylü değildi, kurul köylülerle birlikte ve onlar için çalışan kimisi 20 yaşın altındaki genç kadın ve erkeklerdi. Bunlardan dördü ilin güneyinde birkaç gün geçirmişlerdi ve deneyimleri üzerinde tartışmalar yapıyorlardı. Bunlar çoğu Türkler gibi duygularını kolayca açığa vurmeyen insanlardı. Heyecanlarını hissettirmeye ve açıklamaya pek hevesli değillerdi. Ancak, soru sorularak konuşturulabiliyorlardı. Yanıtları da kısa yanıtlar oluyordu. Neyse ki, bunları konuşturma görevini müdür üstüne aldı. Bir yabancı çok fazla merak gösterirse şüphe uyandırıyor, buna karşılık insanları rahat bırakırsa daha çok şey öğrenebiliyordu. Kulaklarımdan çok gözlerimi kullanmam gerekiyordu. Dil bilmemezlik başlangıçta kortuğum kadar zorluk yaratmadı.

Rapor veren dört kişiden biri 17 yaşında uzun boylu içlerinde en güzel ve etkili konuşan bir lise öğrencisiydi. Diğeri orta yaşlı ilkokul öğretmeni bir bayandı. Sırtında temiz pak siyah bir tayyör vardı. Saçları koyu ve düzgündü. Anlamsız bir yüzü vardı. Üçüncüsü babasının yanında çalışan ve bir kaç gün-

lük izinle gelen genç bir dişçiydi. Dördüncüsü meslek sahibi olmayan zengin ve yaşlı bir adamdı. Aynı zamanda sahip olduğu eski Citroen arabasıyla onları sağa sola götürüyordu.

Bu son gezi tek çalışma değildi. Halkevinin kurulmasından önce de yıllardan beri bu işi yapıyorlardı. Böylelikle bu dört kişinin çalışma raporları aynı zamanda daha öncekilerin de devamı oluyordu.

İlk konuşmacı öğretmen Bayan Sabiha idi. Yavaşça konuşuyor ve sık sık siyah bir defterden yazdıklarını okuyordu. Köy öğretmenleri onların en büyük yardımcıları idi. Bu öğretmenlerin çoğu genç ve enerji dolu kişilerdi ve Halkevinin önemli görevlerinden biri onlarla bağlantı kurup yeni fikir ve malzeme sağlamaktı. Bu öğretmenler, okul olmayan beş köyde okuma yazma bilmeyenlere gönüllü olarak ders vermişlerdi. Yalnız geçen kış mevsiminde erkek kadın ve çocuklardan oluşan yaklaşık 600 kişiye okuma yazma öğretmişlerdi.

Sabiha, köy duvar gazetelerinin son sayısından memnun oldukları haberini verdi. Doğal olarak okuyucular açıklayıcı yazılardan çok resimlerle ilgili idiler. Onları, tarım ile ilgili resimlerin dışında Kayseri'deki yeni pamuklu dokuma fabrikası ile güreş şampiyonu ve milli kahraman Çoban Mehmet'in resmi etkilemişti. Fakat hiç bir şey geleceğin hava savaşının iki afişi kadar tartışma konusu olmamış! Birinde düşman bombaları korumasız bir Türk köylü ailesini öldürüyor ve diğer afişte köylü tarlada çalışırken işini bırakıyor ve yukarı bakıp başının üstünde güven verici bir şekilde uçan Türk uçaklarına mutlulukla el sallıyordu. Ömürlerinde hiç uçak görmemişler ve bir çoğu böyle bir şeyin oluşundan bile haberdar değildi. Bayan Sabiha, küçük toplantılar düzenleyerek onlara bütün bildiklerini aktarıyordu. Özellikle hükümetin o sırada pek zayıf olan hava kuvvetlerini güçlendirme gayretlerini anlatıyordu.

Bayan Sabiha'dan sonra lise öğrencisi Talat, ciddi bir tavır takınarak bir yandan da masaya elindeki dişlenmiş küçük kalemle tıkırdatarak konuşmaya başladı. O da notlar tutmuştu. Onun işi hastahaneler, mahkemeler, okullar, Halk Partisinin değişik kurulları ve Halkevleri hakkında köylülere bilgi vermek ve bunların nasıl hayatlarının her alanında onlara yardımcı olduklarını açıklamaktı.

Talat bir kaç olayı ayrıntılarıyla anlattı. Üç köyde anneler için özel toplantılar yapılmışannelerin ve çocuklarının parasız tedavi olacakları anlatılmış; Havza'da bacağı kırılan bir kızı derhal hastahaneye götürmüşler; ulaşımı zor bir köyde oturan zührevi bir hastalığı olan bir köylü, köye gelen doktorun hastahaneye gitmesi yönündeki uyarısına kulak asmamıştı. Talat onu, eğer ertesi hafta içinde yine gitmezse, jandarma götürecektir diye uyarılmış ve muhtar ile öğretmene bu işin peşini bırakmamalarını söylemiş.

Talat'ın başka bir görevi de köylüleri kaydetmektir. Daha önceki dönem yönetimi nüfus kaydı tutmak ya da nüfus sayımı ile uğraşmamıştı. Bir başka görevi de, köylülerin bir soyadı almalarını sağlamaktır. Bunları anlatırken Talat kıkır kıkır gülmeye başladı.

"Vallahi başımıza gülünç bir olay geldi. Sarıköy muhtarına köylülerin nüfus kağıtları ile köy odasına gelmelerini söyledim. Toplam iki yüz kişi kadardı gelenler ve dehal işe giriştik, çoğunluğun işin yarım saatte hallettik. Sona kalanların arasından 80 yaşında olduğunu tahmin ettiğim yaşlı bir köylü vardı. Geldi, selam verdi ve belgesini teslim etti, tam ona teşekkür ederek yol verecekken bir de baktım belgede doğum tarihi 1890 civarında.

"Bana bak , babacığım" dedim ona. "Bir yanlışlık olacak. Kaç yaşındasın?"

"Ben nasıl bileyim?" diye başını kaşıyarak cevap verdi mutsuz bir sesle. Tam doğruyu söylemediği belliydi hareket tarzından. En sonunda oğlunun kimliğini getirdiğini itiraf etti. Onunla, böyle şeylerin yapılmayacağını, uzun zaman tartıştım, ama bir türlü anlatamadım. En sonunda bana kızarak sordu, "Ne önemi var? Arada fark yok, hepsi de hükümet tarafından verilmiyor mu?".

Hepsi gülüştüler, giz dolu bir makinenin çarklarına birden yakalanmış zavallı yaşlının şaşkınlığını anlamıyorlardı. Halbuki, onlar da bu işlerin nasıl olduğunu öğreneli fazla bir zaman geçmemişti.

Daha başka rapor edilecek fazla bir şey yok dedi dişi ve yaşlı adam. "Fazla bir şey yok" un anlamıHükümetin tanımını islah yönündeki çabalarını destekleyecek çalışmalar yaptıklarıydı.

Konferans, kitapçık, ilânlar ve sözlü öğütler yoluyla köylülerin işlerini daha sistemli ve bilimsel şekilde yapmalarını sağlıyorlardı. Çünkü, şimdiedek tarlalarını Tanrının insaf ve korumasına bırakmışlardı. Hükümet köylüye özel kredi vermişti. Böylelikle çok kez köylülerin üç yıllık ürünlerini kapatmış tüccarlara borçlarını ödeme olanağı verilmişti. Bu eski kötü duruma düşülmesini engellemek için Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevi gönüllüleri ellerinden geleni yapıyorlardı. Onların önerileri ve yardımlarıyla pamuk, ayçiçeği ekilip ağaçlar dikilmişti. Tavuk çiftlikleri modernleştirilmiş ve köylülere RHODE ISLAND ve LEGHORN tavuklarını yeğlemeleri söylenmişti. Bütün bu çalışmalar son birkaç günde biraz daha ileri götürülmüştü. Ama gerek yaşlı, gerekse genç adama göre anlatılacak fazla bir şey yoktu.

Daha ilginç bir şeyler gösterip anlatamadığı için başkan benden özür diliyordu, bu yalnızca sıradan bir toplantı idi. "15 gün sonra bir başka grup geziye çıkacak. Eğer hâlâ burada iseniz ve sizi de sıkıyorsa, onlara katılabilirsiniz". Ama ben bu sırada Malatya Halkevi'ni incelemeye başlamıştım. İzleyen aylarda gördüğüm Halkevleri bir düzineyi buldu.. Hepsi aynı yöntemle çalışıyorlar. Birkaç yıl sonra her kentte bir tane olacak.

III: Bölüm Notları:

Halkevi: 1932 yılında, 1908 devriminden sonra, ulusal kültüre katkıda bulunmak üzere kurulmuş olan 13 kadar Türk Ocağı, CHP tarafından devralındı ve bunlara Halkevi adı verildi. 1936 Martına kadar bunların sayısı 140'a yükseldi. Amaçları genel olarak halkı eğitmek ve Halk Partisinin düşüncelerini yaymaktı.

Cumhuriyet Halk Partisi: Bizzat Atatürk tarafından 1923'te kuruldu. Parti kendisinin önderliği altında bulunmaktadır ve varolan tek partidir. 1930'da Atatürk, kontrol altında küçük bir muhalefet partisinin kurulmasını özendirdi. Fakat yapılan deneme büyük kargaşalıklara neden oldu. Bundan ötürü çabucak vazgeçildi. Bununla birlikte, Anayasa ve Halk Partisinin programı demokratik ilkelere dayanmaktadır. Partinin amblemi, güneş ışınları gibi açılan altı ok içermektedir. Her ok parti programının bir önemli temel ilkesini simgelemektedir. Hükümetin bütün üyeleri, bütün milletvekilleri, valiler ve önemli mevkiler işgal eden öbür kişiler hep partinin üyesidirler.

1936 yazında devletle parti arasındaki yakınlık, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Partinin genel sekreteliğine, il kurullarının başkanlarını seçmesi yerine, valilerin kendiliklerinden partinin taşra şubelerinin başkanlıklarına getirilmesiyle daha da artırılmış oldu. Milletvekillerinden birisi bu usulü Kemalizmin bütüncül niteliğinin gerçekleşmesi yönünde bir adım olarak belirtti.